TÜRK KÜLTÜRÜNDE TİRE-II

SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

17-19 Kasım 2006

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER
Dokuz Eylül Üniversitesi
İlayhiyat Fakültesi
İslam Tarihi
Anabilim Dalı Başkanı

Arş. Gör. Arzu TAŞCAN
İslam Tarihi
Araştırma Görevlisi

"Bildirilerin ***Dil, Yazım Ve Bilimsel Sorumlulukları***

Yazarlarına Aittir."

ISBN: 978-975-01360-2-3

Birleşik Matbaacılık Ltd. Şti.
Tel.: 0232. 433 68 66
birlesikmatbaa@hotmail.com

Haziran / 2008

TİRELİ 'AYŞÎ MEHMET EFENDİ[1]

M. Vecih UZUNOĞLU*

'Ayşî Mehmet Efendi, X./XVI. asrın sonları ile XI./XVII. asrın başlarında yaşamış, çeşitli medreselerde müderrislik yapmış ve muhtelif ilim dallarına ait birçok eser telif etmiş Tire'nin yetiştirdiği önemli âlimlerdendir.

Hayatı hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır[2]. Bu yüzden hayatı ile ilgili bulabildiğimiz sınırlı bilgileri kısaca zikrettikten sonra ilmi ve edebi kişiliği ile ilmî kudretinin göstergesi olan eserleri üzerinde durmak istiyorum.

Adı, Gençliği ve Tahsili

'Ayşî nisbesiyle tanınan müellifimizin tam adı, Muhammed b. Mustafa et-Tirevî er-Rûmî el-Hanefî'dir[3].

Tire'de doğan 'Ayşî Mehmet Efendi çocukluk ve gençlik yıllarını burada geçirmiş, dolayısıyla eğitim ve öğretim hayatına yine burada, kendi memleketinde başlamıştır. Onun ilk olarak hangi hocalardan ders aldığı bilinmemektedir. Ancak o yıllarda İbn-i Melek, Kara Kadı, Lütfi Paşa ve Molla Arap medreselerinde ders okutan hocalardan ilim tahsil etmiş olması muhtemeldir. Bu medreselerde o dönemde müderrislik yapanlar arasında Kara Ca'fer Efendi (ö.966/1559), Küçük Tâceddîn Efendi (ö.973/1565), Kara Dede Kemâleddîn Efendi (ö.975/1567), Çirçinzâde Hasan Efendi (ö.976/1568), Neccârzâde Mehmed Efendi (ö.977/1569), Bostan Efendi (ö.977/1569), Pepkî Latif Efendi (ö.978/1570), Alaşehirli Mustafa Efendi (ö.979/1571), Muallimzâde Ahmet Efendi (ö.980/1572) gibi birçok değerli âlim bulunmaktadır[4].

Tire'deki tahsilini tamamlayan 'Ayşî Mehmet Efendi daha sonra İstanbul'a giderek II. Selim'in hocası 'Atâullâh Efendi'den[5] ders almıştır. İstanbul'daki tahsilini de tamamlayan müellifimiz, 25 akçe yevmiye ile Bayındır Hacı Sinan Medresesine tayin edilmiş, burada ilmî üstünlüğünü göstererek kısa sürede şöhrete kavuşmuştur.

---

[1] Bu tebliğ DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1997 yılında tarafımızdan yapılan "Ayşî Mehmed Efendi ve el-Münekkahâtu'l-Meşrûha fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân" isimli Yüksek Lisans tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

* Ar. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı.

[2] 'Ayşî Mehmed Efendi hakkında bilgi veren eserlerin çoğu, kısa bir özgeçmiş ile eserlerinin listesini sunmakla yetinirler. Bkz. Atâî, *Zeyl-i Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, İstanbul 1989, II, 523; Kâtib Çelebi Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, MEB, İstanbul 1971, I, 454, 928; II, 1073, 1111, 1814; Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, II, 267; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Sad. A. Fikri Yavuz – İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, I, 258, 366; Bursalı Mehmed Tâhir, *Aydın Vilayetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şu'arâ, Muerrihîn ve Etibbânın Terâcim Ahvâli*, Keşişyân Matbaası, İzmir 1324, s. 68; Faik Tokluoğlu, *Tire'de Yetişen Alim–Şâir–Mütefekkir ve Mutasavvıflar*, Râğıb Basımevi, Tire 1959, s. 29. Bu kaynaklarda zikredilen bilgilerin derli-toplu bir değerlendirmesi için bkz. M. Vecih Uzunoğlu, *Ayşî Mehmed Efendi ve el-Münekkahâtu'l-Meşrûha fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân*, (Yayınlanmamış Yükesk Lisans tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997, s.30 vd.

[3] Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn Âsâru'l-Musannifîn*, Thk. Rıfat Bilge, İbnu'l-Emin Mahmûd, MEB, İstanbul 1951, II, 267.

[4] Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 101, 102, 288, 310.

[5] Atâullah Efendi: Aydın Sancağına bağlı, halen İzmir'in Ödemiş ilçesi sınırlarına dâhil olan Birgi kasabasındandır. Rüstem Paşa Medresesi'ndeki vazifesinden sonra Şehzâde Selim'e hoca olarak tayin edilmiştir. II. Selim padişah olunca Atâullah Efendi'yi yanına almıştır. Şöhreti gün geçtikçe artan Atâullah Efendi 5 yıl kadar ulemâ ve ekâbire merci olmuş ve 979/1571 yılında vefat etmiştir. Bkz. Peçevî, *Târîh*, I, 458; Selânikî, *Târîh*, s. 42.

990/1582 yılında İstanbul'a giden 'Ayşî Mehmet Efendi, o sırada boş bulunan 40 akçe yevmiyelik bir medresede müderris olabilmek için Anadolu Kazaskeri Zekeriyyâ Efendi (ö.1001/1593)'nin huzurunda imtihana girmiştir. Bu imtihanda hemşehrisi ve sınıf arkadaşı Ethem Efendi oğlu Şeyhî Efendi ile Kirmânizâde Mehmet Efendi gibi âlimlerle yarışmıştır. Çeşitli ilimlerdeki üstünlüğünü ve liyâkatini ispat eden müellifimiz, 40 akçe yevmiyelik medreseye müderris olmuştur[6].

'Ayşî Mehmet Efendi'nin uzun müddet müderrislik yaptıktan sonra bu görevinden ayrılarak inzivaya çekildiğini görüyoruz. O, bu inziva hayatı müddetince ilimle meşgul olmuş ve birçok eser kaleme almıştır. Telif etmiş olduğu ilmî eserlerin mükafatı olarak Tire'deki İbn-i Melek medresesine tayin edilmiş, bu medresede birkaç sene ders okutmak ve eser telif etmekle meşgul olmuştur.[7]

Ölümü

Hayatını ilim ve maarife hizmete vakfeden 'Ayşî Mehmet Efendi, ömrünün son yıllarını İbn-i Melek medresesinde geçirmiştir. Daha sonra bir vesile ile İstanbul'a gitmiş ve orada vefat etmiştir.

"*Oldu 'Ayşî cenanda vâsılı 'Ayş*" mısrasının delaleti olan 1016/ 1607 yılında vefat eden 'Ayşî Mehmet Efendi, Edirne kapısı haricindeki Emir Buhârî zâviyesinin yanına defnedilmiştir[8].

İlmî ve Edebî Şahsiyeti

Kaynaklarda 'Ayşî Mehmet Efendi'nin ilmî ve edebî yönüyle ilgili fazla bilgi bulunmamakla beraber onun hayat hikâyesinden bahsederken, II. Selim'in hocası 'Atâullah Efendi'den ders alıp tahsilini tamamladıktan sonra Bayındır Hacı Sinan medresesine tayin edildiğini, burada ilmî dirayetini göstererek kısa zamanda şöhrete kavuştuğunu; daha sonra 990/1582 yılında İstanbul'a giderek Anadolu Kazaskeri Zekeriyyâ Efendi'nin huzurunda imtihana girdiğini ve çeşitli ilimlerdeki üstünlüğünü ve liyakatini ispat ettiğini zikretmiştik[9].

Hayatının büyük bir kısmını talebe okutmakla geçiren 'Ayşî Mehmet Efendi, bir ara bu meslekten ayrılarak inzivaya çekilmiş; bu arada ilmî çalışmalarla ve eser telif etmekle meşgul olmuştur. O, ilmî ve edebî kudretinin göstergesi olan eserlerinin çoğunu işte bu dönemde kaleme almıştır. Bu eserler, tefsîr, fıkıh, kelâm, belâğat, tasavvuf, lügât vb. ilim dallarına aittir. Büyük bir kısmı bugün kütüphanelerimizde mevcut olan bu eserler incelendiğinde 'Ayşî Mehmet Efendi'nin ilmî ve edebî kudretinin ne kadar yüksek olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır[10].

---

6 Atâî, *Zeyl-i Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, II, 523; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 258, 366; *Aydın Vilayetine Mensûb Meşâyih...*, s. 68; Faik Tokluoğlu, *Tire'de Yetişen Alim...*, s. 29.

7 Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 366; *Aydın Vilayetine Mensûb Meşâyih...*, s. 68; Faik Tokluoğlu, *Tire'de Yetişen Alim...*, s. 29; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 101.

8 Bursalı Mehmed Tâhir, *Aydın Vilayetine Mensûb Meşâyih...*, s. 69; Faik Tokluoğlu, *Tire'de Yetişen Alim...*, s. 30. Tüm kaynaklarda 'Ayşî Mehmed Efendi'nin ölümü 1016/1607 olarak zikredilmesine rağmen Osmanlı Müellifleri'nde 1061/1650 olarak zikredilmektedir. Bu yanlışlığın bir müstensih hatası olduğunu zannediyoruz.

9 Bursalı Mehmed Tâhir, *Aydın Vilayetine Mensûb Meşâyih...*, s. 68-69.

10 Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 258, 366.

Eserleri

Müellifimizin günümüze ulaşan eserleri şunlardır:

1- el-Munekkahâtu'l-Meşrûha fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân[11]**:** Eser, belağat ilmi hakkında özlü, düzenli ve derli-toplu bilgiler vermektedir. Eserin telif sebebi ile ilgili müellife ait bir kayıt bulunmamaktadır. Lâkin 'Ayşî Mehmet Efendi'nin müderris olduğu göz önüne alınıp, eserin tertîb ve metoduna bakıldığında; müellifin onu, ileri seviyedeki talebelerin istifadesine yönelik muhtasar bir eser olarak telif ettiği anlaşılmaktadır. Zira belâğat hakkında belli bir birikime sahip olmayanların eserden istifade etmeleri bir hayli zordur.

Eserin telif tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ne var ki, müellifin hayatından bahsederken onun belli bir dönemde inzivâya çekildiğini ve eserlerini telif etmekle meşgul olduğunu belirtmiştik. 'Ayşî Mehmet Efendi'nin eserini bu dönemde yazmış olması muhtemeldir.

Eser; Mukaddime, belağatın üç konusu olan Me'ânî, Beyân ve Bedî' ile Hâtime'den oluşmaktadır.

Müellif **Mukaddime**'de Fesâhat ve Belâğat terimleri hakkında genel bilgiler vermiş ve bu kavramları alt başlıklara ayırarak incelemiştir.

Mukaddimeden sonra belağatın üç konusu olan Me'ânî, Beyân ve Bedî' ilimlerini, her birini ayrı ayrı **"Maksad"** başlığı altında özlü bir biçimde işlemiştir.

Birinci maksad'ta Me'ânî ilminin konularını, her biri **"Menzil"** altbaşlığı altında olmak üzere sekiz bölümde ele almıştır. Bu menzillerde; İsnâd, Musned, Musnedun İleyh, İnşâ, Kasr, Vasl ve Fasl, Îcâz, İtnâb ve Musâvât konularını işlemiştir.

İkinci maksad'ta Beyân ilmine yer vermiş olup Teşbîh, Hakîkât-Mecâz ve Kinâye konularını üç menzil altında ele almıştır.

Üçüncü Maksad'ta ise Bedî' ilmini iki menzile ayırmıştır:

Birinci menzil'de Tıbâk, İrsâd, Tevriye, Leff-u Neşr gibi sözü mâna yönüyle güzelleştirici unsurları işlemiş,

İkinci menzil'de ise Cinâs, Seci', Kalb, Teşrî' gibi lafzı güzelleştirici unsurları ele almıştır.

Hâtime'de ise şiir hırsızlıklarından, İktibas ve Tazmin sanatlarından ve konuşanın sözünü lafız ve mâna bakımından güzelleştirmesi gerektiği yerlerden bahsetmiştir.

Müellifin bu eserinde âyetler ile eski Arap şiirinden istişhâda ağırlık verirken hadîs ve mesellerden çok az istişhatta bulunduğu görülmektedir. 200'ü aşkın âyet ile 170'ten fazla beyite karşılık hadis ve mesellerin toplam sayısı 20'yi geçmemektedir.

Eser, metod ve tertîb yönüyle Hatîb el-Kazvînî (ö.739/1339)'nin Telhîsu'l-Miftâh adlı eserine çok benzemektedir. Nitekim Mukaddime ile başlayan daha sonra sırasıyla belâğatın üç konusu olan Me'ânî, Beyân ve Bedî' ilimlerini işleyen el-Kazvînî de eserini Hâtime ile tamamlamıştır. Mukaddime'de fesâhat ve belâğat hakkında bilgi verdikten sonra Me'ânî, Beyân ve Bedî' konularını yukarıda zikrettiğimiz şekilde, 'Ayşî Mehmet Efendi'nin tertîbine yakın bir tarzda işlemiş, Hâtime'de de aynı konuları ele almıştır. Dolayısıyla bazı takdim ve tehirler ile tertîp farklılığı dışında el-Kazvînî ile aynı konuları işleyen ve benzer metot takip

[11] Tenkîh kelimesi sözlükte; düzeltmek, yazıyı gözden geçirmek, eksiklerini gidermek, iyisini seçmek anlamlarına gelmektedir. Bkz. Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 50; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luga*, IV, 65; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 625.

eden 'Ayşî Mehmet Efendi'nin, ismini zikretmemiş olsa da Telhîsu'l-Miftâh'tan büyük ölçüde istifade ettiğini söyleyebiliriz.

Yukarıda da değindiğimiz üzere 'Ayşî Mehmet Efendi, muhtemelen, bu eserini her ne kadar talebelerin istifadesine yönelik kaleme almış olsa da maalesef ders kitabı olarak şöhret bulamamış ve medreselerde okutulmamıştır.

el-Munekkahâtu'l-Meşrûha'nın altısı İstanbul kütüphanelerinde (Cârullah no: 1354; Laleli no: 2918; Laleli no: 2919; Hacı Selim Ağa no: 1059; Süleymâniye no: 914; Reisu'l-Kuttâb no: 1169/18); ikisi İzmir Milli Kütüphane'de (İzmir no: 368; İzmir no: 919) ve bir tanesi de Manisa İl Halk Kütüphane'de (no: 8481) olmak üzere dokuz yazma nüshası bulunmaktadır.

Bu eserin edisyon kritiği tarafımızdan yapılarak 1997 yılında Yüksek Lisans tezi olarak takdim edilmiş ve ilim âlemine kazandırılmıştır.

2- Rûhu'ş-Şurûh: Ebû Hanife (ö.150/767)'nin sarf ilmine ait yazdığı el-Maksûd[12] adlı eserine 'Ayşî Mehmet Efendi'nin yaptığı şerhtir. Bu eser 'Ayşî Mehmet Efendi'nin şöhretini temin eden ve baskısı yapılan tek eseridir. İlk baskısı İstanbul'da Matbaa-ı Âmire tarafından 1253/1837 yılında yapılmıştır. Daha sonra; 1260/1844, 1269/1853 ve 1275/1859 yıllarında yine aynı matbaa; 1282/1866 yılında Bosnalı Hacı Muharrem; 1292/1875'te de Ahmet Efendi matbaasında basılmıştır. Ayrıca eserin Süleymaniye, Âtıf Efendi, Köprülü ve diğer kütüphanelerde bir çok yazma nüshası mevcuttur.

3- Miftâhu't-Tukâ: Birgivî Mehmet Efendi (ö.981/1573)'nin "et-Tarîkatu'l-Muhammediyye" adlı eserinin muhtasarıdır. Eser Keşfu'z-Zunûn, Hediyyetu'l-'Ârifîn ve GAL'de zikredilmektedir[13].

'Ayşî Mehmet Efendi eserin giriş kısmında Birgivî'nin adı geçen eserinin anlaşılmadığını, bunun da dalgalı denize benzeyen ilminden kaynaklandığını zikreder. Her babta bol bol misal verdiğinden konular arasında kopukluk oluştuğunu ve bu yüzden asıl maksadının anlaşılamadığını dile getirir. Dolayısıyla, eseri daha anlaşılır hale getirmek için kendisinin Miftâhu't-Tukâ'yı kaleme aldığını belirtir.

Kaynaklarda "Telhisu't-Tarîkati'l-Muhammediyye" olarak geçen bu eserin bizzat müellif tarafından "Miftâhu't-Tukâ" olarak isimlendirildiği yine eserin giriş kısmında belirtilmiştir. Ali b. Muhammed b. Ali b. Müslim b. Süleyman tarafından 1144/1731 yılında istinsah edilen eserin bilinen tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Reîsu'l-Kuttâb bölümü no: 507 (31y. 207x143 (157x78) mm, Nesih)'de bulunmaktadır.

4- el-Mukni' (er-Risâletu'l-Mantıkıyye)[14]: 'Ayşî Mehmet Efendi'nin mantık ilmine dair yazdığı muhtasar bir risâledir. İsâgocî geleneğine uygun olarak kaleme alınan bu eser Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Müellif,

Giriş bölümünde; Mantık, Düşünme ve Hüküm kavramlarını açıklamıştır.

Birinci bölümde; Delâlet, Tanım ve Dört Tümel konularını işlemiştir.

---

[12] 'Ayşî Mehmet Efendi Rûhu'ş-Şurûh adlı eserinin giriş kısmında el-Maksûd'un İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye ait olduğunu zikretmektedir. Buna uygun olarak İmâm-ı Birgivî de, el-Maksûd'a yaptığı İm'ânu'l-Enzâr adlı şerhte, eserin Ebû Hanîfe'ye ait olduğunu belirtmektedir. Buna karşılık Keşfu'z-Zunûn'da eserin başkalarına da nisbet edildiği ifade edilmektedir. Bkz. Birgivî Mehmed Efendi, *İm'ânu'l-Enzâr*, Matbaa-ı Âmire, İstanbul 1253, s.40; 'Ayşî Mehmet Efendi, *Rûhu'ş-Şurûh*, Matbaa-ı Âmire, İstanbul 1253, s.131; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1806.

[13] Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1111; Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, II, 267; GAL, Supl., II, 656.

[14] Eser 1998'de, DEÜ İlahiyat Fakültesinde "*'Ayşî Mehmed Tirevî'nin el-Mukni' (er-Risâletu'l-Mantıkıyye) Adlı Eserinin Tercüme ve Değerlendirilmesi*" adı altında, Doç. Dr. İbrahim Emiroğlu danışmanlığında Sayit Demir tarafından Lisans Tezi olarak çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Önermenin tanımı, çeşitleri ve önermeler arası ilişkiler hakkında bilgi vermiştir.

Üçüncü bölümde; Kıyâs, Terimler, Küçük ve Büyük önerme, Karîne, Mod ve Şekil kavramlarının tanımını yaparak Dört Şekl'i örneklerle izah etmiştir. Basit Kıyâs'ı şekil ve içerik açısından inceleyen müellif bu bölümü beş sanat adı verilen; Burhân, Cedel, Hitâbet, Şiir ve Muğâlata konularıyla bitirmiştir.

el-Mukni'in biri İzmir Milli Kütüphane'de diğeri Manisa İl Halk Kütüphane'de olmak üzere iki nüshası mevcuttur. İzmir'de bulunan nüsha 1489/4 (105b-108a, str:19, Eb. 210x135 (140x60) mm, nesih) numarada kayıtlı olup İsmail b. Ömer tarafından 1138/1725 tarihinde istinsâh edilmiştir. Manisa İl Halk Kütüphane'sinde mevcut olan nüsha ise 6722/2 (29b-77a, str:19, 210x146 (147x80) mm, nesih) numarada kayıtlı olup Mehmed b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir.

Keşfu'z-Zunûn ve GAL'de zikredilmeyen bu eserin 'Ayşî Mehmet Efendî'ye ait olduğunu müstensihin metnin sonuna düştüğü şu kayıttan anlıyoruz:

"تمت الرسالة المنطقية الموسومة بالمقنع للفاضل الكامل عيشي التروي الأيديني طيّب الله ثراه الملك الباري..."

5- Şerhu Hadîsi "İnneme'l-A'mâlu bi'n-Niyyât": Adından da anlaşılacağı üzere eser "Ameller niyetlere göredir..." hadisini çeşitli yönlerden incelemektedir. Eserin başında hadisin tam metnini veren müellif hadis hakkındaki değerlendirmelerini "Bahis" başlığı altında yedi bölümde ele almıştır. Bunlar:

بحث الراوي : Bu bölümde müellif hadisin zikredildiği kaynakları sıralamakta, faydasının ve öneminin tartışılmaz olduğunu ifade etmektedir.

بحث الإعراب : Hadisi i'râb açısından tahlil etmektedir.

بحث البلاغة : Hadisi belâğat yönünden incelemekte, ihtiva ettiği edebî sanatları saymaktadır.

بحث الشرح : Meşru ve ihtiyârî bir ibâdetten ancak niyet sayesinde sevâba veya ikâba nail olunacağını, hadisi merkez alarak açıklamaktadır.

بحث الأحكام : Müellif hadisten çıkardığı hükümleri zikretmektedir.

بحث السؤال : Bu hadise yöneltilebilecek muhtemel soruları "فإن قلتَ" diyerek sormakta ve cevabını "قلتُ" diyerek vermektedir.

بحث الفائدة : Hadisten çıkardığı sonuçları maddeler halinde vermektedir.

Kaynaklarda zikredilmeyen bu eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası İzmir Milli Kütüphane, no: 1132/9 (41b-51b, str: 21, Eb. 200x150 (150x85) mm, ta'lik, ist: 1054)'da bulunmaktadır. Eserin 'Ayşî Mehmet Efendi'ye ait olduğu metnin sonundaki şu ibareden anlaşılmaktadır. "الفها عيشي رحمه الله تعالى تاريخ سنة 1054."

6- Hakâiku'l-Usûl: Eserin başında müellif, bu kitabın fıkıh usulü ile ilgili telif edilmiş önemli eserlerin bir özeti olduğunu ifade eder. Buna uygun olarak kitabın ilk sayfasında da eserin Pezdevî, Serahsî ve diğer bazı usul kitaplarını bir araya toplayan güzel bir çalışma olduğuna dair not vardır.

Bir mukaddime ve iki maksattan oluşan eserin mukaddimesinde müellif, usulü fıkhın tarifi ve içerdiği konular hakkında bilgiler vermiş, birinci maksatta, şer'î delilleri, ikinci maksatta ise fer'î hükümleri işlemiştir.

Eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde iki nüshası bulunmaktadır. Muhammed b. Mustafa tarafından istinsah edilen 1391 numaralı nüsha 167 varaktan oluşurken (205x125

(140x63) mm, str: 17, Talik) diğer nüsha 727 numarada kayıtlı olup 180 varaktan müteşekkildir (197x135 (135x65) mm, str: 15, Nesih). Her iki nüsha da Manisa Akhisar Zeynelzade koleksiyonuna aittir.

7- Netâyicu'l-Ezhân min İlmi'l-Kelâm: İsminden de anlaşılacağı üzere eser Kelâm ilmi ile ilgilidir. Eserin girişinde, kişinin dünya ve ahiret saadetine ulaşabilmesinin ancak inancını Ehl-i Sünnet akidesine göre tanzim etmesiyle mümkün olacağını ifade eden Ayşî Mehmet Efendi daha sonra Kelam ilminin konularından bahseder. Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, nübüvvet, imamet, haşir ahvali gibi konuları Kitap başlığı altında üç bölümde ele alır.

Birinci Kitap'ta Mümkinât konularını işleyen müellif vücud, adem, mahiyet, vücub, imkan, kıdem, hudüs, vahdet, kesret, illet, malül gibi konuları Fasıl başlığı altında inceler.

İkinci Kitap'ta ilahiyat konularını ele alır ve bu bölümü üç Bâb'a ayırır. Birinci bab'ta Allah'ın zatı; ikinci bab'ta Allah'ın sübuti sıfatları; üçüncü bab'ta ise Allah'ın fiilerini işler.

Üçüncü Kitap'ta ise nübüvvet ve onunla ilgili olan imamet, haşir ve şefaat konularını işler. Bu bölümü de üç bâb'a ayıran yazar Birinci bab'ta Nübüvvet, ikinci bab'ta haşir ve ceza, üçüncü bab'ta ise imametle ilgili mevzuları inceler.

60 varaktan oluşan eserin bilinen tek yazma nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi numara 999/1'de bulunmaktadır. (145x105 (105x55) mm, str: 13, Nesih)

8- Şerhu Kitâbi's-Sarf ve't-Tasrîf: Eser Ekşî Efendi'nin[15] Arapça Sarf ilmiyle ilgili es-Sarf ve't-Tasrîf isimli kitabının şerhidir. Eserin girişinde, sarf ilminin talebeler için vazgeçilmez olduğundan ve diğer ilim dallarının bu ilme olan ihtiyacından söz eden Ayşî Mehmet Efendi daha sonra sarf ve tasrif kelimelerini açıklar. Sarf ilmini fiil ve isim olmak üzere iki ana bölümde ele alan eser, fiil kısmında; mazi, muzari, emir, nehiy, nefiy, taaccüb fiil formları ile mücerred ve mezid bablar ve bunların çekimlerini içerir.

İsim bölümünde ise; ismin tanımı, camid ve müştak isimler, ism-i fail, ism-i meful, sıfatı müşebbehe, ism-i tafdil, masdar gibi konuları işler. Ardından illetli fiilleri ele alarak misal, ecvef, nakıs, lefif, mehmuz, mudaaf fiilleri inceler. En sonunda ise i'lal, ibdâl ve idğam konularına yer verir.

140 varaktan oluşan bu eserin tespit edebildiğimiz tek yazma nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi numara 7543'te yer almaktadır (155x110 (100x60) mm, str: 15, Nesih).

9- Telhîsu Ravzati'l-'Ulemâ: Ebû Alî el-Hüseyn b. Yahyâ ez-Zendevistî el-Buhârî (ö. 382/922)'nin "Ravzatu'l-'Ulemâ" adlı eserinin muhtasarıdır[16]. Eserin bilinen tek yazma nüshası Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi Bölümlü no: 4434'te mevcut olup yedi varaktan oluşmaktadır (208-215vr.).

'Ayşî Mehmet Efendi'nin elimizde mevcut olan eserlerini zikrettikten sonra günümüze ulaşamayan fakat isimleri kaynaklarda zikredilen eserlerini belirtmek istiyoruz:

1- Tefsir: Kur'ân-ı Kerim'in yarısına kadarını tefsir etmiştir[17].

2- Şerhu Multeka'l-Ebhur: İbrahim b. Muhammed el-Halebî (956/1549)'nin Hanefi fıkhına ait "Multekâ'l-Ebhur fî Furû'i'l-Hanefiyye" adlı eserinin şerhidir[18].

3- Lugat: el-Cevherî (ö.393/1003)'nin "es-Sıhah" adlı lugatının muhtasarıdır. Katip Çelebi, eserin Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî (ö.666/1267)'nin "Muhtâru's-Sıhâh" adlı

---

[15] Bu zatın kim olduğu hakkında kaynaklarda maalesef bilgi bulunmamaktadır.
[16] Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 928; Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, I, 307.
[17] Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 366.
[18] Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 454.

eserinden daha kullanışlı olmasına rağmen şöhret bulamadığını ifade etmiştir. Eser Muhtâru's-Sıhâh tarzında bir lugattir[19].

4- Şerhu Gülistân: Sa'dî Şîrâzî (691/1292)'nin "Gülistân" adlı meşhur eserinin şerhidir[20].

5- Şerh-u Vird-i Settâr[21]

Şunu da ilave etmek gerekir ki araştırmalarımız sırasında 'Ayşî Mehmet Efendi'ye nispet edilen bir Divan'a rastladık. Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan Bölümü 380 numarada kayıtlı olan bu Divan aslında Arşî Dede Tirevî (ö.1000/1592)'ye aittir. İsim benzerliğinden dolayı yanlışlıkla müellifimize nispet edildiğini tahmin ediyoruz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, 'Ayşî Mehmet Efendi XVII. asırda Tire'de yetişen meşhur âlimlerden biridir. Gerek değişik medreselerde müderrislik yaparak talebe yetiştirmesiyle, gerekse muhtelif ilim dallarına ait yazdığı kıymetli eserleriyle kendi döneminde ilim ve maarife hizmet etmiş, feyizli ve bereketli bir hayat sürmüştür. Yazdığı eserlerinden dokuz tanesi günümüze ulaşabilmiş; kaynaklarda adı geçen diğer beş eseri ise yaptığımız araştırmalara rağmen maalesef bulunamamıştır.

---

[19] Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1073.
[20] Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1504.
[21] Atâî, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, II, 523; Bağdatlı İsmail Paşa, *a.g.e.*, II, 267; Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, I, 366.